

Putz Orsolya

Az orvosi nyelv története

„Az orvostudománynak megvan a maga különleges nyelve, amelyet nem lehet uniformizálni, de a köznyelv szabályait sem lehet alkalmazni rá minden további nélkül” (Brencsán 1975: 1). Miből adódik az orvosi szaknyelv egyedisége? Abból, hogy évezredes múltra tekint vissza? Az orvosi nevezéktár kialakulása és fejlődése olyan hosszú folyamat volt, amelynek áttekintése sok tanulsággal és talán válasszal is szolgál. A gazdag orvosi szókincs meghatározó elemei a szakszavak. Ezek nem ismeretesek a köznyelvben (pl. *teratoma*, *cirrhosis*, *subphrenicus*), vagy ha igen, előfordul, hogy más jelentésben (pl. a *szövet* a köznyelvben ’szövással készült kelme’, míg az orvostudományban ’a sejtekből felépülő állomány’) vagy szakmánként eltérő értelemben (pl. a *dorsalis* a nyelvészetben ’hátral képzett hang’, az orvostudományban viszont ’hátí’). Ezek a szakszavak idegen, többnyire görög–latin eredetűek. Hibás az az állítás, miszerint az orvosi szaknyelv latin, helyesebben latin eredetű. Ugyanis jelentős eltérés figyelhető meg a klasszikus és az orvosi latin között. Az előbbi holt, az utóbbi azonban élő nyelv. De hogyan vált a latin az orvosi nyelv alapjává?

AZ ORVOSI NYELV KIALAKULÁSA Az orvostudomány története egészen az őskorig nyúlik vissza, de írásos emlékek természetesen csak az ókorból maradtak ránk. A klasszikus ókorban figyelemre méltó tudományos eredmények születtek. Mivel ebben az időszakban a görög nyelv volt az uralkodó az orvostudományban, ezért az orvosi kifejezéseket is így jegyezték le. Ez a görög eredetű szókincs hagyományozódott tovább a későbbi korokban, így tetten érhető a mai tudományos nyelvben is. Ennek az az oka, hogy „a görög nyelv rendkívül alkalmas arra, hogy szóképzéssel, többszörösen összetett szavaival, más nyelven csak hosszas körülírással meghatározható jelenségeket röviden, egyetlen szóval meghatározzon” (Brencsán 1975: 7).

Az antikvitás nevezéktana a görög orvoslás tudományos munkáin alapuló arab szövegek latin fordítása révén hagyományozódott tovább. A szókincs újabb latin elemekkel (elnevezésekkel és meghatározásokkal) gazdagodott. A Nyugat-római Birodalom bukása után a latin megőrizte ismeretközvetítő, valamint -rögzítő szerepét, így továbbra is a tudományos írás alapjául szolgált. Holt nyelvként az egyház és a tudományok közvetítésével a XVIII. századig töltötte be ezt a fontos feladatot. A középkori latin nyelv, így az orvosi szaknyelv is, a késői és a vulgáris latinra tá-

maszkodott, amely szókincsében, nyelvtanában, mondattani szerkesztésében már eltér a klasszikus latintól. Az orvosi szakszavak rögzített jelentése nem változott, legfeljebb az orvostudomány fejlődésének köszönhetően új jelentéstartalommal bővült. A reneszánsz kor latinjában már a héber és az arab hatás is érezhető volt. Az orvostudomány is kölcsönözött kifejezéseket ezekből a nyelvekből. Bár a XVIII. században már elkezdődött a nemzeti nyelvek térhódítása is, a tudományos (így az orvosi) írások nagyjából még latin nyelven születtek.

Az igazi áttörés a XIX. században jelentkezett, amikor a jelentős tudományos művek már anyanyelven íródtak. A görög és a latin kifejezéseket természetesen nem lehetett kiiktatni egyetlen nemzeti nyelvből sem, csak kiegészíteni a mai nyelvek szavaival. Az orvosi szakkifejezésekbe beépültek a köznyelv elemei, a matematika hatására kialakultak a betű- és számegyüttesek (pl. *B12-vitamin*). A biológia és a kémia szakkifejezései is nagymértékben hatottak az orvosi szaknyelvre (pl. *DNS*, *RNS*). A XIX. század végére a nagy léptékű tudományos fejlődésnek köszönhetően felmerült az igény az anatómiai nevezéktan megalkotására. 1895-ben elfogadták az úgynevezett *Baseli Nomina Anatomicá*t (BNA). Ezzel megszűnt a szakterületen belüli rendezetlenség, de sok kérdés továbbra is megválaszolatlan maradt. Ezért a következő évtizedekben több rendszer is született, amelyek kiegészítették és korszerűsítették a BNA-t: 1935-ben a *Jénai Nomina Anatomica* (JNA); 1955-ben a *Párizsi Nomina Anatomica* (PNA); a New York-i, majd a wiesbadeni 1965-ös helyreigazítás. A klinikai kórformák, tünetetek, valamint a betegségek elnevezéseit azonban máig sem szabályozták egységesen.

A MAGYAR ORVOSI NYELV KIALAKULÁSA A világ nyelveihez hasonlóan a magyar orvosi szaknyelvben is meggyökereztek a latin–görög eredetű szakszavak. Vizsgáljuk meg, hogyan ment végbe mindez: hogyan változott a magyar orvosi nyelv, és jutott el a mai állapotáig.

Akárcsak a világ, a magyarság orvosi ismeretei is hosszú évszázadokra nyúlnak vissza. A magyar orvosi nyelv hat-hét száz éves. Az orvosláshoz kapcsolódó szavak már a korai nyelvemlékeinkben is megjelentek. Számos írásban előfordultak ilyen kifejezések: szójegyzékekben (pl. Murbélius-féle szójegyzék), szótárakban (pl. Calepinus latin–magyar

szótára), orvosi könyvekben (pl. XVI. századi magyar orvosi könyv), tudományos jellegű írásművekben (pl. Váradi Vársárhelyi István: *Kis patika*) és tankönyvekben (pl. Comenius: *Orbis pictus*). A későbbi évszázadokban további művek keletkeztek ebben a témában: kéziratos, orvosságos, receptes és füveskönyvek. Ezek tanulmányozása alapján az orvostudomány két ágát különíthetjük el: a tudományosat és a népi. Így a szakmának két nyelvváltozata alakult ki, amelyek természetesen állandó kölcsönhatásban voltak. Az előbbire az jellemző, hogy akadémiát végzett tudósok képviselték, akik a latin szakkönyvek ismereteire támaszkodtak, és tudományuk művelésére a latin nyelvet használták. Az utóbbit a nép közül való, kevésbé iskolázott személyek művelték a hagyományos gyógy módok útmutatásaira támaszkodva, és ismereteiket magyar nyelven fogalmazták meg.

Ez az elkülönülés a szakkifejezésekben is jelentős különbségeket eredményezett. A népi ág képviselői elnevezéseikben a mindennapi élet területeiről kölcsönözött neveket használták. Ez érthető, hiszen a gyógyszerek növényi, ásványi, állati eredetűek vagy az emberi test termékei voltak. Napjainkra a népi megnevezések közül sok szó kiveszett a magyar nyelvből (pl. testrésznevek: *fiókcson*, *árva hús*), vagy helyettük szóképzéssel, szóösszetétellel, hangulatfestéssel, hangutánzással, körülírással új szavak keletkeztek (pl. *kulcsosont*, *izom*).

A latin nyelven író szerzők a XVII. században elkezdtek a magyarítás kérdésével foglalkozni. Ebből a századból kiemelkedik Szenci Molnár Albert és Apáczai Csere János munkássága, akik körülírással és új szavak alkotásával tették meg az első lépéseket a latin orvosi nyelv magyarítása felé (*Magyar encyclopedia*, *Magyar logicatska*). Több száz anatómiai kifejezés, tünet, betegség és élettani folyamat neve kapott magyar megfelelőt; ma ezek közül már sok nem használatos az orvosi nyelvben (pl. *érszökés* 'pulzus', *tüdőnek gegetskai* 'tüdőhólyag'). A latin–magyar kifejezéseket rendszerezték, szótárba foglalták. Akár a nyelvújítás előzményének is tekinthetjük Pápai Páriz Ferenc tevékenységét, aki a meglévő magyar kifejezésekhez újakat alkotott, és körülírásokat alkalmazott.

A tényleges nyelvújításra az 1770-es években került sor: új szavak alkotásával, az elavultak felújításával, már meglévő szavak új jelentéstartalommal való feltöltésével. Megalakult a Magyar Tudós Társaság, amely alapvető feladatául tűzte ki a szaknyelvek ápolását, óvását, szakszótárak készítését. Ezek sorában az orvosi nyelv fontos szerepet kapott. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az 1831-ben Bugát Pál és Toldy Ferenc szerkesztésében elindult *Orvosi Tár* című folyóirat. Ezzel egy időben az első magyar nyelvű, orvosi tárgyú könyv is megjelent: Frankovics Gergely *Hasznos és fölötte szükséges könyv* címmel. Megállapíthatjuk, hogy „az orvosi nyelv magyarítási törekvései és nyelvújítása nem zárult le a XIX. század végével, a XX. század elejével” (Keszler 2008: 32). Ennek értelmében a XX. és a XXI. században is fontos szerephez jut a szaknyelvújítás.

A MAI ORVOSI NYELV

AZ ORVOSI LATIN Megismerve a magyar orvosi szaknyelv vázlatos történeti összefoglalását, láthatjuk, hogy szakkifejezéseinek alapja tehát végső soron a görög–latin nyelv. A következőkben nézzük meg, hogyan érhető tetten a latin szavak az orvosi nyelvben, mi jellemző az orvosi latinra. A szókinccsének elemeit két csoportra oszthatjuk: amelyeknek van azonos jelentésű magyar megfelelője, és amelyeknek nincsen. Az előbbi csoportba tartozók mind a magyar, mind a latin elnevezéssel használatosak (pl. *icterus*, sárgaság; *vena*, *visszér*). Az utóbbiak jelentése csak körülírással adható vissza (pl. *diatesis* 'a szervezet hajlama kóros reakcióra'), vagy a magyar megfelelőt olyan körülményesen fogalmazták meg, hogy azokat a tudomány nem használja (pl. *hátulsó ugró szárkapocsi szalag*). Ezek tehát az orvosi nevezéktan latin vagy latinosodott kifejezései, amelyek további két csoportba oszthatók. Egyes szavak nem épülnek be a nyelvbe, így megőrzik eredeti latin helyesírásukat. Mások viszont az orvostudomány népszerűsítésének, az orvostudomány iránti érdeklődésnek és az egészségügyi felvilágosításnak köszönhetően a magyar szókinccs részévé váltak, ezért ezeket már magyarosan írjuk (pl. *pulzus*, *operáció*, *injekció*, *diagnózis*, *hipertónia*).

A) LATINOS HELYESÍRÁS Hogyan illeszkednek az orvosi latin szakszavak helyesírásunk rendszerébe? Ha a köznyelvi és a tudományos jelentés megegyezik egymással, akkor leggyakrabban a magyarosan átírt alakot használjuk (pl. *funkció*, *diszfunkció*, *típus*, *átípus*). A köznyelvi és a szaknyelvi helyesírás különbsége jelzi az eltérő jelentést (pl. *prognosis* 'kórjósolat', de *prognózis* 'időjárás-előrejelzés'). Az írásmód akkor is eltérhet, ha az orvosi szaknyelvben a latin szó további latin elemekkel párosul (pl. *bacilus*, de *Bacillus anthracis*). Ebben az esetben a latin helyesírás szabályait követi az orvosi nyelv, de az is előfordul, hogy rendhagyó módon eltér ettől. Ez leggyakrabban akkor következik be, amikor más tudományterületekről kölcsönöz szavakat az orvostudomány. A kémiai, fizikai szakszavakat fonetikusán átírva találjuk az orvosi szaknyelvben (pl. *foszfor* és nem *phosphor*).

B) LATIN NYELVTANI SZABÁLYOK Nemcsak a magyar orvosi nyelv helyesírására, hanem egész rendszerére hatással volt a latin nyelv. A latin szavakat tartalmazó jelzős szerkezetek létrehozásánál a latin nyelvtan szabályai érvényesek. A latin szórend nem egyezik a magyarban használatossal, vagyis a jelző és a jelzett szó sorrendjével (pl. ami latinul *herpes labialis*, az magyarul *labialis herpes* lenne). Vannak olyan jelzős kifejezések, amelyek több formában is megtalálhatók az orvosi nyelvben (pl. *gastritis chronica*, *krónikus gastritis*, *krónikus gyomorhurut*, *idült gyomorhurut*). Ezeken az alakváltozatokon tanulmányozható a latin és a magyar szórend különbsége. További megfigyelhető jelenség, hogy más nyelvek a latin szavakat saját rendszerük szerint alakítják (pl. német *Immunität*, angol *immunity*). Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a latin szóhoz milyen gyakran járul magyar képző (pl. *reszekál*). Ügyszintén említésre méltóak a magyar végződéssel ellátott latin főnévből képzett igék (pl. *kollabál*,

obszervál). A szóképzés gyakran használatos forma az új, összetett szavak kialakításában. Ez a különböző latin végződésekkel, illetve előtagokkal valósulhat meg (pl. *-itis* 'gyulladás', *-oma* 'daganat', *hyper-* 'felett'). A latin írásmód még őrzi az ősi hagyományait (pl. a görögből átvett *y, ph, th*, betűkapcsolókat), amelyeket hasonlóképpen az orvosi latin nyelv is használ (pl. *mesenchynoma, lymphangioma, therapia*).

AZ ORVOSI ANGOL Mik jellemzik az orvosi angolt? Milyen mértékben és milyen okból terjedt el az orvosi nyelvben? Milyen megfontolásból használják a szakemberek?

Nyelvészek és orvosok egyaránt új jelenséggel szembesültek napjainkban: az angol térhódításával az orvosi nyelvben. Szinte ugyanazokat a gondolatokat fogalmazzák meg mindkét tudományág képviselői: „Az utóbbi fél évszázad folyamán világszerte uralkodóvá vált angol nyelv ma már az orvosi nyelvben is meghatározó jellegű” (Mitsányi 2008: 150). „Ma már a betegségek neve, a kórisme, a tünetek, kezelések leírása, a leletek nyelvezete se nem magyar, se nem latin, se nem angol, hanem ezeknek az egyvelege” (Molnos 2007: 5). „Már többnyire észre sem vesszük, hogy nem magyarul beszélünk, hanem egy teljesen elangolosodott korcs latin nyelvet használunk” (Bősze 2004: 302).

A) AZ ANGOL TERJEDÉSÉNEK OKAI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI Mi lehet az angol nyelv térhódításának oka? Egyrészt az orvostudomány fejlődése. Egyre újabb és újabb jelenségeket, fogalmakat kell megnevezni, ezért nagy léptékben bővül az angol nyelvű szakkifejezések száma. Az orvostudománnyal szoros kapcsolatban álló tudományágak, mint az immunológia, a genetika vagy a biokémia, rengeteg szót termelnek. A molekuláris biológia forradalmát éli, így az orvostudomány vezető ágába, a molekuláris medicinába is átkerülnek szakszavai. „A molekuláris biológia fogalmak ezreit szüli, új orvosi, biológiai szótár születik” (Bősze 2008: 142).

A másik ok az orvostudomány nemzetközi voltából adódik. Szakmai követelményként jelentkezik az egységesítés, amelynek nyelve az angol. A meghatározások, a szakfogalmak, az új felfedezések elnevezései és a szakma irányelvei is ezen a nyelven születnek. Megállapíthatjuk, hogy „ma az orvostudomány számára az angol nyelv válik egyre inkább a nemzetközi érintkezés nyelvéné” (Brencsán 1975: 9).

Az angol szavak tehát egyre inkább helyet kapnak és elterjednek az orvosi szaknyelv szakkifejezéseiben. A mennyiségi növekedés a szóképzéssel (pl. angol: *lysis* = *sejtek szétöregedése*, magyar: *-lízis* → *-lízál* ige képzése) és a szóösszetételek (pl. *DNS-ligáz* = *DNS-összeköttetés*) létrejöttével is magyarázható. A meghonosodás folyamatát É. Kiss Katalin (2004: 81) három lépésben mutatja be. Először az angol hangok helyett hanghelyettesítéssel magyar hangokat ejtünk (pl. [pészmeker]). Ezt követően magyaros írásmódot alkalmazunk (pl. *pészmekeer*), majd magyar toldalékokkal látjuk el az így létrejövő szót (pl. *pészmekeerrel*).

Az angol szavak megjelenésével a görög betűk (pl. *α* helyett *alfa*) és római számok (pl. *I* helyett *1*) egyre inkább kiszorulnak az orvosi nyelvből. Ezek a jelenségek az ismeretek hiányával magyarázhatók, valamint azzal, hogy a világháló keresőrendszerei nem ismerik fel az egyes szimbólumokat. Tehát az angol nyelv használata egyszerűsödést eredményez, amely az angolra is visszahat, vagyis a nemzetközi használatból az angol nyelv is egyszerűsödik. Természetesen az angol helyesírás hat a magyarra is. Az angolból átvett szavakat többnyire angolos helyesírással használjuk (pl. *shock*).

B) AZ ANGOL HASZNÁLATÁNAK OKAI Az angol nyelv hatása az orvosi szaknyelvre tehát több területen kimutatható. A jelenséget azonban mindenki másképp ítéli meg. Egyesek úgy vélik, hogy az orvosi szaknyelv elangolosodása ellen tenni kell (pl. Bősze Péter, Bertók Lóránd), míg mások úgy gondolják, hogy jó a nyelv nemzetközivé válása, mert megkönnyíti az orvosok közötti megértést (pl. Gaál Csaba, Varga Csaba) (Bősze 2004: 302). Különböznek az álláspontok abban is, hogy az orvosok mondanivalója magyar szavakkal kifejezhető-e, avagy nem. Ha igen, akkor további kérdés, hogy az angol szavak kicserélésével megváltozik-e a megnyilatkozás. Nyomós érvnek tűnik az a gondolat, miszerint bár a szakma nemzetközi, azok, akik a tudományt művelik egy-egy nemzethez tartoznak, és ennek a nemzetnek a hasznáért dolgoznak (Bősze 2004: 302). Ezért alapvető az anyanyelv alkalmazása.

Miért választják a tudományok művelői az angol kifejezéseket? Néhány esetben lustaságból, divatból vagy korszerűségéből; máskor figyelmetlenségéből, igénytelenségéből, pongyolaságból, érdektelenségéből és közönyből. Esetleg azért, mert ezek hitelesebbnek tűnnek, a műveltség látszatát keltik. Előfordulhat, hogy a szakember tanulmányai során az ismereteket nem az anyanyelvén sajátította el, így azok angolul rögzültek a szókincsében. Mások nincsenek tisztában az angol kifejezés pontos jelentésével, nem tudják magyarul meghatározni, körülírni. A szónak a jelentését sem értik pontosan. Sok esetben az angol kifejezéseknek nincsen magyar megfelelőjük (pl. *catgut matracvarrat* 'a matracvarrat egy fajtája'), vagy van, de az idegen szó pontosabban, árnyaltabban fejezi ki a leírt jelenséget (pl. *cholesterin* 'epeköpeny', de a magyar kifejezés nem tükrözi a mai szaktudást).

NEHÉZSÉGEK AZ ORVOSI NYELVBEN

A) FORDÍTÁS HIÁNYA A túlzott angol szóhasználat megértési, tájékozódási gondokat okozhat. Az angol kifejezések gyors terjedése szinte lehetetlenné teszi az egyidejű fordítást. Így az orvosi szaknyelv egyik legnagyobb hátulütője, hogy amíg a görög–latin eredetű szavak jó része magyarított, addig az angol szakszavak jelentős hányadának nincsen magyar megfelelője. Ennek az lehet az oka, hogy „a hagyomány nélküli tárgyak hazai szókincsébe az angolos alakok mintegy a tárgy saját szakszavaiként kerültek be, és ezért meg sem kísérelték a hazai hagyományoknak megfelelő honosításukat” (Mitsányi 2008: 152). Ez zűrzavarhoz, félreértésekhez és a magyar orvosi nyelv elszegényesedéshez vezethet. Nem ele-

gendő az idegen szavak magyarítása, ezeknek a formáknak a használatát is el kell terjeszteni. Sokan ugyanis még a magyarosított görög–latin eredetű kifejezéseket sem ismerik, így nem élnek velük (pl. *musculus obturatoricus* 'obturator-izom, záróizom').

B) BIZONYTALAN HELYESÍRÁS A szóhasználat mellett a helyesírás is nehézkes. Gondot okoz a görög–latin és a magyar helyesírás vegyítése. Ez azt jelenti, hogy a latin helyesírással írt szó egy részét magyarosan írjuk (pl. *diagnosztica*). A szövegi magánhangzó magyaros megnyújtása is gyakori jelenség (pl. *commisurális, terapia, hypertónia, anticoaguláris*). Ezeket a hibrid formákat a nyelvészek hibásnak, feltétlenül kerülendőnek vélik. A másik helyesírási megfontolás a magyaros átírásból ered. Ez ugyanis nem mindig tesz különbséget például az *y* és *i* betűk között. Emiatt a jelentések összemossódnak (pl. *hydro-* 'víz', de *hidro-* 'verejték'; *dys-* 'hibás', de *dis-* 'el-, szét-'). A latin és a magyaros helyesírás közötti határt nehéz meghúzni. Nem könnyű eldönteni a gyakorlatban, hogy egy latin eredetű szót magyarosan át kell-e írni, vagy az eredeti helyesírás szerint kell használni. Esetenként ugyanaz a szó mindkét formában megjelenhet (pl. *natális*, de *postnatalis*).

Az orvosi szakszavak helyesírásában az angol nyelv is gondot okoz, ugyanis a hagyományos latin helyesírási szabályokat felülírja. Az angolos írásmód leegyszerűsíti a latin helyesírás szerint írt latin szavakat. Hatására a latin főnévragozás módosul (pl. *oralis* → *oral*, *normalis* → *normal*, *analís* → *anal*), a kettőshangok redukálódnak (pl. *haemophilia* → *hemophilia*). A latin igék ragozásában is eltérés mutatkozik: a magyar nyelv a latin igék imperfectumtövével, az angol viszont a supinumtövével ragozza (pl. *szecernál* → *szekretál*). Az utóbbi változat elterjedése azért jelent gondot, mert már a magyar orvosi nyelv szókincsében is megtalálható az imperfectumtő ragozása szerinti alak. A mellé érkező azonos értelmű új szó zavart okozhat (pl. *infektál* az *inficiál* helyett, *injektál* az *injiciál* helyett). Felesleges az így képzett szavak használata (pl. *expresszál, deprimál, komprimál*).

C) BIZONYTALAN TOLDALÉKOLÁS Újabb kérdéseket vet fel a toldalékolás. Ha egy idegen szóhoz magyarosított képző csatlakozik, ezt latinos vagy magyaros helyesírás szerint kell-e írni (pl. *thrombotikus* vagy *thromboticus*, *toxikus* vagy *toxicus* a helyes)? A magyaros átírás elve szerint az előbbi, a hibrid szóalak elkerülése érdekében az utóbbi alak lenne ésszerű. Ebben nincs egyetértés az írásgyakorlatban.

D) AZ EGYBEÍRÁS ÉS A KÜLÖNÍRÁS NEHÉZSÉGEI Végül érdemes megismernedünk az egybeírás–különírás kérdésével. Egy idegen és egy magyar szó (grammatikai vagy jelentésbeli) kapcsolatát hol egybe-, hol különírással jelölik a szerzők (pl. *vitaminhiány*, de *tymus működés*). Az ingadozás azzal magyarázható, hogy egyes idegen szavak még nem honosodtak meg eléggé ahhoz, hogy az írásgyakorlatban egyértelmű legyen az egybeírásuk a magyar szavakkal. A magyar helyes-

írás szabályai az egybeírásról írják elő, az orvosok viszont sokszor különírással élnek. Az sem egyértelmű, hogy a vírusok nevét egybe kell-e írni a *vírus* szóval, avagy nem. A magyar helyesírási szabályok az egybeírásról, míg a vírusok írásának nemzetközi ajánlása (ICTV) a különírást javasolja. Az, hogy milyen mértékben kell ehhez a nemzetközi rendszerhez alkalmazkodni, vitatott. Bősze Péter úgy gondolja, hogy „az ICTV-írás módjának ajánlásait nem szükséges vakon követni, amikor a szövegbarát magyaros írásmóddal is ki tudjuk fejezni a nemzetközi nevezéktant” (Bősze 2003: 29).

HIBÁK AZ ORVOSI NYELVBEN Látható, hogy a magyar orvosi nyelv több területén is merülnek fel zavarok, amelyek bizonytalanságot okozhatnak. Bizonyos esetekben nehéz elkülöníteni a helyes alakoktól a helytelen, viszont máskor ezek egyértelműen elhatárolhatók. Most lássuk az utóbbit, vizsgáljuk meg az orvosi nyelv hibáit.

A) STILÁRIS, NYELVHELYESSÉGI HIBÁK Idáig kevés szó esett az orvosi nyelv stílusáról. A helytelen fogalmazásmód félreérthető, akár sértő is lehet. Egyetérthetünk azzal a kijelentéssel, miszerint „bántó a beteg embert esetnek, anyagnak vagy beteg anyagnak nevezni” (Brencsán 1975: 31). A nyakatekert megfogalmazások (pl. *tünetmentesíthető volt 24 beteg*) is kerülendők, helyettük a világos, egyszerű formák javasoltak (pl. *tünetmentessé vált 24 beteg*). A túlzott egyszerűsítés sem szerencsés, hiszen ez is okozhat problémás alakokat. A névelő elhagyása gyakori hiba (pl. *szerzők 266 beteget vizsgáltak*). Az alany elhagyása csak abban az esetben eredményez nyelvtanilag megfelelő mondatot, ha például mindkét tagmondat alanya azonos. Zavaró lehet az egyes és a többes szám cserélgetése és az egy szövegegységen belüli felesleges igeidő-váltakoztatás (pl. *A beteg hirtelen összeesik, és két óra múlva meghalt*). Fontos mondat szerkesztési tendencia, hogy a hangsúlyos szó, a fő mondanivaló általában a mondat elejére kerül. Az orvosi szövegekben nem mindig ilyen a szórend, ezért nehezebben értelmezhető mondatok keletkeznek (pl. *12. nappal a műtét után készült rtg-felvétel képe...*, helyesen: *Rtg-felvétel képe 12 nappal a műtét után...*). A stiláris hibák közé sorolható még a terpeszkedő kifejezések használata (pl. *értékelés történt, vizsgálatot biztosít, operáció igénye lép fel*). Az angol nyelv hatására egyre inkább elszaporodnak az idegen minta szerint létrehozott szószerkezetek (pl. *alacsony kockázat, a kis kockázat helyett; magas sejtszám, a nagy sejtszám helyett*). Az efféle alakok terjedése részben a rossz fordításnak is tulajdonítható. Az orvosi nyelv jellegzetes nyelvhelyességi hibája a felesleges igeikötő-használat (pl. *beindikál, leláztalanodik, megtranszformál, kiszelektál*). További ilyen természetű hiba lehet a magyartalanság, a terjengősség, a személytelenség, a divatszavak és az idegenszerű szószerkezetek használata.

B) HELYESÍRÁSI HIBÁK A helyesírási nehézségekről már tettem említést, így most csak azokra a hibákra hívom fel a figyelmet, amelyek az idegen nyelvek ismeretének hiányából adódnak. Könnyen félreértéshez vezethet egy jelentéktelen

helyesírási hibának tűnő eltérés, amely valójában a nyelvtudással áll kapcsolatban (pl. *trop-* vagy *troph-* más-más jelentésű előtagok). Hasonló okból találkozunk a főnevek helytelen nagy kezdőbetűs írásmódjával, ez ugyanis germanizmusnak minősül. A helyesírási hibák abból adódhatnak, hogy „a hazai sajtótermékek írásmódja máig következetlen, szabályozatlan vagy vitathatóan szabályozott” (Rák 2004: 18). Bár az Orvosi helyesírási szótár (Fábián–Magay 1992) lefekteti nagyjából azokat az irányelveket, amelyek segítségével a hibák kiküszöbölhetőek lennének, ám ezek tudatosítására folyamatosan szükség lenne.

MEGOLDÁSRA VÁRÓ FELADATOK, MEGOLDÁSI JAVASLATOK

A felvetődő kérdések és hibák ismeretében vegyük sorra az orvosokra és a nyelvészekre váró teendőket, feladatokat.

A világos és érthető gondolatközlés érdekében az idegen kifejezéseket magyarítani kell. Ennek a feladatnak a megvalósításához Buvári Márta a következő irányelveket javasolja: ha feltűnik egy idegen szakszó, azt tükörfordítással, népetimológiával, magyaros átírással vagy új elnevezéssel illesszük a magyar nyelv rendszerébe. Ha egy idegen szó már elterjedt, igazítsuk anyanyelvünk hangsorához (idézi Bősze 2004: 306–308). Donáth Tibor a jó magyar fordítás követelményeként a jelentésbeli azonosságot, a nyelvi elfogadhatóságot és a taníthatóságot határozza meg (idézi Grétsy 2004: 317–318). Az idegen szavak magyar megfelelőinek megalkotása azért fontos, mert „a fogalmak szabatos, egyértelmű és közmeg egyezés alapjául szolgáló magyar megjelölése mindannyiunk érdeke” (Schlammadinger 2003: 45).

A magyarításon kívül fontos teendő az orvosi nyelv helyesírásának tisztázása, szabályok felállítása. Brencsán János javaslata szerint latinosan kell írni a latin szórendű kifejezéseket, az anatómiai és a betegségneveket, valamint a műtéti eljárások megnevezését; viszont a köznyelv által átvett idegen eredetű orvosi szakszavakat magyarosan (1986: 7). Továbbá azt tanácsolja, hogy az összetett szavakat a magyar helyesírás szabályai szerint írjuk. Tehát akkor is egybeírás kell alkalmazni,

ha az összetétel valamelyik tagja latin szó (pl. *májcirrhosis*). Megoldásra vár még számos helyesírási bizonytalanság tisztázása: a számozott vegyületek, az enzimek, a műtétek, a tünetegyüttesek stb. és az angol nyelvű rövidítések írásmódja. További teendő az új nyelvi adatok összegyűjtése, fogalomtárak készítése, az orvosi tankönyvek, szakkönyvek, folyóiratok ellenőrzése. A jövő feladatai közé tartozik a határon túli orvosok szaknyelvi nehézségeinek felmérése is.

IRODALOM

- Bősze Péter 2003. A vírusnevek írásáról: egy nem szakember gondolatai. *Magyar Orvosi Nyelv* 2: 26–29.
- Bősze Péter 2004. Gondolatok az orvosi nyelv magyarításáról. In: Balázs Géza (szerk.): *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője* I. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 301–310.
- Bősze Péter 2008. A magyar orvosi nyelv megőrzése, fejlesztése: lehetőségek és köteleességek. In: Bősze Péter (szerk.): *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. www.orvosinyelv.hu
- Brencsán János 1975. *Gondolatok az orvosi szaknyelvről*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Brencsán János 1986. *Új orvosi szótár. Orvosi kifejezések magyarázata*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- É. Kiss Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Grétsy Zsombor 2004. Az orvosi nyelv magyarítása. Stratégiai kérdések a magyar orvosi szaknyelvben. In: Balázs Géza (szerk.): *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője* I. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 311–328.
- Keszler Borbála 2008. A magyar orvosi nyelv története. In: Bősze Péter (szerk.): *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. www.orvosinyelv.hu
- Mitsányi Attila 2008. Fonáságok a klinikai és kísérletes orvostudomány szaknyelvében. In: Bősze Péter (szerk.): *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. www.orvosinyelv.hu
- Molnos Angéla 2007. *Gyógyítsunk magyarul! Angol, latin és zagyvanyelvű gyógyászati, orvosi és lélektani szakkifejezések magyarul*. Lélektani Szaknyelv Megújításáért, Debrecen.
- Rák Kálmán 2004. Az orvosi szaknyelvek – mindannyiunk közös ügye? *Magyar Orvosi Nyelv* 2: 16–18.
- Schlammadinger József 2003. Az angol nyelv hatása a magyar nyelvre, szaknyelvekre. *Magyar Orvosi Nyelv* 2: 44–45.

„A nyelv természeti jelenség. Gyökerei mélyen belenyúlnek a múlt őstevényébe, egészen a történelem előtti korig, s van törzse, ága, lombja, eleven virága is. Úgy hat ránk, mint valami hatalmas, megfoghatatlan, szellemi csoda. De annyira élő és valóságos, hogy érzékeinkkel is észlelhetjük.”

(Kosztolányi Dezső, 1971, *Nyelv és lélek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 185.)